

НАСТАВАК ГАСНОГ (НЕ)СПОРАЗУМА? ГАСПРОМ, НАФТО-ГАС И ТРАНЗИТ РУСКОГ ГАСА У ЕВРОПУ НАКОН 2019.

Сажетак: Нарушени односи компанија Гаспром и Нафтогас довели су у питање будућност транзита руског гаса према европским потрошачима након истека споразума о испоруци и транзиту гаса 2019. године. У раду су анализирани односи две компаније од успостављања самосталних држава на постсовјетском подручју, али и кратак историјски преглед позиционирања Украјине као транзитне земље у совјетском периоду. Изложени су значајни догађаји који су определили односе две компаније, нарочито гасне кризе из 2006. и 2009. године. Након закључења споразума из 2009. године између Гаспрома и Нафтогаса, уследили су многи изазови који су доводили у питање одрживост споразума између страна. Поред двеју страна, значајна улога припадала је и Европској унији, односно државама чланицама којима је стизао гас у великим количинама кроз украјинску територију. Постојала је сумња међу актерима да међу Гаспромом и Нафтогасом може да дође до новог гасног (не)споразума. Пробој у преговорима је начињен тек крајем 2019. године и тиме је гасни споразум међу странама настављен, али је и даље упитна позиција Украјине као транзитне земље у будућности.

Кључне речи: Гаспром, Нафтогас, Русија, Украјина, транзит гаса, европски потрошачи

Увод

Многи су предвиђали да би крајем 2019. године могло да дође до прекида транзита руског гаса кроз територију Украјине према европским потрошачима. Страхови од *déjà vu* ситуације су били подстакнути чињеницом да је 31. децембра 2019. године истицао споразум о транзиту руског гаса кроз украјинску територију. Поред кризе у односима привредних субјеката Гаспром (Газпром) и Нафтогас (Нафтогаз України) 2006. и нарочито 2009. године, постојали су и додатни фактори. Гасна криза и прекид транзита руског гаса 2009.

---

* strahinja.obrenovic@ies.rs

године, подстакао је како Европску унију, тако и њене појединачне чланице да озбиљније размотре питање сигурног и континуираног снабдевања гасом (и другим енергентима).

Комерцијални односи руског Гаспрома и украјинског Нафтогаса додатно су оптерећени сукобом који је избио на територији Украјине крајем 2013, односно почетком 2014. године. Убрзо је и престао увоз гаса из Русије за потребе Украјине, али је настављен транзит руског гаса кроз њену територију. Украјинска страна је поднела и тужбу против Гаспрома пред Арбитражним институтом при Привредној комори у Стокхолму (*SCC- Stockholm Chamber of Commerce*), док је руска страна поднела противтужбу. Вођена су два одвојена арбитражна поступка, један који се бавио спором насталим из Споразума о снабдевању, и други спором проистеклим из Споразума о транзиту гаса. Исход ових поступака је ишао у корист Нафтогаса, који је имао право на новчану надокнаду од стране Гаспрома. Ово је био само још један од разлога који је допринео неизвесности у погледу потписивања новог споразума о транзиту, који би заменио онај из 2009. године, и који је био потписан на период од 10 година.

Епилог ситуације из 2019. године јесте нови споразум о транзиту гаса кроз територију Украјине. Разлика овог споразума у односу на онај из 2009. године је у року важења, и он је закључен на период од пет година, док је претходни био са периодом важења од десет година. Иако је дошло до новог гасног споразума, још увек није извесно каква ће бити позиција Украјине као транзитне државе у наредном периоду. Оно што је готово извесно, Украјина више нема значај и монополски положај који је имала као транзитна држава за пренос руског гаса према европским потрошачима у претходном раздобљу.

Предодређеност Украјине као транзитне земље – путеви трасирани у совјетској ери

Од почетка извоза гаса из Совјетског Савеза у државе Источног блока, Украјина је имала значајно место као република кроз чију су територију пролазиле цеви за транспорт гаса. Једна од главних налазишта природног гаса у СССР-у, у почетним годинама експанзије ове гране индустрије, била су лоцирана у Украјини, пре свега на подручју Галиције (Gustafson, 2020: 30).

Поред западне Украјине, експлоатација гасних налазишта је интензивирана и на истоку земље. Украјина је у то време словила као главна територија са које се гас извозио најпре у државе Источног блока, али убрзо и у капиталистичке земље. Кроз украјинску територију је убрзо постављен систем цевовода, који је омогућио транспорт гаса са великог броја налазишта широм Совјетског Савеза. Ово је определило даљу судбину Украјине као транзитне земље за пренос гаса кроз њену територију. Значајна промена се десила постепеним исцрпљивањем резерви са налазишта у Украјинској републици, али и октривањем значајних налазишта у Сибиру, пре свега западном делу Сибира (Vaguet, 2013: 125).

Почеци неспоразума између локалних украјинских власти и централне власти у Москви почели су још у совјетској ери. Криза у односима није била политичког карактера, већ је одражавала слабост совјетског планског система у привреди. Наиме, поједине совјетске републике, међу којима је била и Украјина, остале су без довољних количина гаса када је започео транзит гаса из СССР у земље Западног блока (Högselius, 2013: 101). У јеку идеолошког, односно Хладног рата, Совјети и поједине земље западне Европе су почели да разматрају могућност сарадње у области снабдевања гасом. Претходно је Совјетски Савез извозио значајне количине нафте, али је откривањем гасних налазишта почело све више да се размишља о извозу овог енергента.

Први гас у једну капиталистичку земљу потекао је 1968. године, и то је била Аустрија (OMV Group, 2018). Након Аустрије, совјетски гас је потекао и у Италију, Савезну Републику Немачку, нешто касније и у друге западноевропске земље. Један од главних проблема који се јавио у то време, односио се на способност совјетског система да снабдева западне купце у оквиру постављених рокова и потписаних споразума. Шведски историчар Хегселиус (Högselius) је у својој књизи сакупио значајне историјске изворе, који реконструишу значајне догађаје и обухватају главне актере током експанзије и развоја гасне индустрије у СССР-у. Према тим изворима, Украјина је била једна од „жртва“ централне власти у Москви, која је под сваку цену настојала да испуни уговорне обавезе према западним партнерима и због недостатка одговарајуће инфраструктуре није могла да снабдева поједине делове своје државе (Högselius, 2013: 97-101). То је довело да многа домаћинства и привреда остану без довољне количине гаса, и то у периоду зиме, када су нарочито повећане потребе за коришћењем гаса у сврху производње топлотне енергије. Са овим проблемом су се суочавали и остали делови Совјетског Савеза, попут Белорусије и Балтичких република. Криза у снабдевању није била политичке, нити комерцијалне природе, већ је одражавала слабост совјетске привреде и жељу совјетских власти да се докажу као поуздан партнер у односу са западноевропским државама.

Совјетски Савез је у великој мери успео да изгради и одржи репутацију поузданог снабдевача западноевропских потрошача енергентима. Иако су поједини политичари у западној Европи били скептични према увозу гаса из СССР-а, током читавог периода његовог постојања није дошло до прекида у снабдевању гасом изазваног политичким или идеолошким разлозима. То је у великој мери одударало од генералних односа два блока током Хладног рата, који су обележени значајним напетостима и неповерењем. Интересантно је да до прекида у снабдевању европских потрошача руским гасом, долази знатно касније, када је Хладни рат окончан и Совјетски Савез престао да постоји.

Почетак гасног (не)споразума и кулминација 2009. године

Веома је тешко утврдити када заправо почиње гасни неспоразум између руске и украјинске стране. Све што је постојало до деведесетих година на

међународној сцени се урушило. То је имало далекосежне последице и на сектор гаса, нарочито на његов транспорт кроз претходно успостављену мрежу гасовода. Уместо јединственог тела Министарства гасне индустрије, односно Мингаспрома (рус. Мингазпром - *Министерство газовой промышленности*), сада је свака држава Совјетског Савеза успоставила своја тела, односно предузећа у сектору гаса. Највећи део гасне индустрије некадашњег СССР-а је припао највећој држави на том подручју, односно Русији. Ипак, предност Украјине је била у наслеђеној разгранатој мрежи гасовода из совјетског периода, кроз коју је пролазио гас према потрошачима на западу. Томе треба придодати и значајне капацитете складишта гаса, који су највећи у Европи не рачунајући руске.

У постсовјетском периоду су основани привредни субјекти у сектору гаса, који су у великој мери наследили инфраструктуру из претходног периода. Уместо јединственог гасног система, распадом заједничке државе успостављена су тржишта одвојена државним границама. У Русији је образован Гаспром као акционарско друштво, који је наследио лавовски део претходног Мингаспрома, односно Министарства за гасну индустрију.¹ Деведесете године прошлог века су обележене почетком транзиције и преласка са планске на тржишну економију. Иако су основане и друге компаније у области гасне индустрије, Гаспром је стекао доминатну позицију на тржишту гаса. Предност Гаспрома у односу на конкуренте се огледа у праву да искључиво транспортује гас у треће земље, и то искључиво право му је додељено законом који регулише извоз гаса из Русије (Уаџмава, 2015: 2). Додуше, изменама закона из 2013. године, ово право је донекле ограничено у сектору течног гаса, чиме је омогућено да одређени број и других компанија извози течни гас у треће земље. Газпром је задржао монопол над извозом гаса путем цевовода у треће земље.

За разлику од Русије, Украјина је постала значајна земља за транзит руског гаса до европских потрошача. Сломом комунизма, велики број држава је стекао независност, што је довело и до формирања засебних енергетских тржишта. Главна украјинска компанија у сектору гаса је Нафтогас (*Нафтогас України*), која је најпре основана као Укргаспром (*Укргазпром*) 1991. године, да би 1998. године прерасла у Нафтогас. Поред ове компаније на територији Украјине постоје и друге енергетске компаније, али је Нафтогас најважнији актер на тржишту.

Како би се обезбедио континуитет у преносу руског гаса, који је текао већ неколико деценија према европским потрошачима, било је неопходно успоставити односе на новим основама. Док је руска страна закључивала споразуме о снабдевању гаса са купцима широм Европе, Украјина је постала незаобилазна територија, као транзитна земља. Заправо, већ први гасни неспоразуми између руске и украјинске компаније настају у време када се постигао спора-

¹ Назив Гаспром (рус. *Газпром*) у себи садржи заправо две руске речи - гас, односно гасна (рус. *газ, газовая*) и индустрија (рус. *промышленность*). О значају руског гаса и компаније Газпром, код нас је писао економиста и амбасадор др Срећко Ђукић. Он је у својој књизи обухватио и гасну индустрију у Совјетском Савезу. Видети: Ђукић, Срећко (2011): *Руски гас у Европи: Од детанта до Јужног тока*, Службени гласник, Београд.

зум о снабдевању и транзиту руског гаса. Тежак период транзиције и неповољни економски услови (Kravchuk, 2002: 13-35), довели су у питање способност украјинске стране да испуњава обавезе према Гаспрому.

Околности су биле неповољне за Газпром из разлога што је Украјина била једина транзитна земља према европским потрошачима, уз изузетак појединих земаља које су директно увозиле гас из Русије. Односи између руске и украјинске стране су били засновани на међудржавним споразумима, који су имали примат у односу на споразуме између привредних субјеката. Период деведесетих година прошлог века је био обележен бартер споразумима, при чему је Русија уместо транзитне тарифе испоручивала еквивалентну количину гаса Украјини (Gustafson, 2020: 323).

Додатни проблем за руску компанију су биле преференцијалне цене по којој се гас продавао у одређеном броју постсовјетских земаља, и које су биле знатно ниже од цена по којој се гас продавао на западноевропском тржишту. Иако постоји више објашњења зашто су цене на овим тржиштима биле ниже у односу на цене на остатку европског тржишта, као главни разлог се наводи тешка економска ситуација у већини земаља постсовјетског подручја, које нису биле у могућности да плаћају европске цене за гас. Украјинска страна је имала потешкоћа да исплаћује гас чак и по преференцијалним ценама, што је довело до стварања дуга који је почео постепено да се акумулира. Тај дуг је износио око 2 милијарде долара 1994. године, и то је довело до првих прекида у испоруци гаса, као и до оптужби од стране Гаспрома да украјинска страна илегално преузима гас намењен европским потрошачима (Lee and Conoly, 2016: 115). Поједини аутори сматрају да су преференцијалне цене гаса у односу Русије са појединим државама овог подручја биле одржаване у случају добрих међудржавних односа, док је погоршањем односа цена прелазила на ниво који је диктиран понудом и тражњом.²

Тако је већ деведесетих година дошло до напетих односа између руске и украјинске компаније. Гасни неспоразум је наступио, али ће тек у наредном веку доживети кулминацију, најпре 2006. потом и 2009. године. У међувремену дуг украјинске стране је растао, упркос преференцијалним ценама по којима се гас продавао на овом тржишту. Газпром је већ деведесетих година XX века почео да размишља о алтернативним рутама за допремање гаса на европско тржиште, које би заобилазиле територију Украјине. Један од првих алтернативних гасовода је требао да повезује налазишта лоцирана на полуострву Јамал са потрошачима на западу. Пројекат је започет 1994. године, а пун капацитет гасовода је постигнут 2006. године (Gazprom Export, 2020). Гасовод Јамал-Европа (*Yamal-Europe*) не пролази кроз територију Украјине, већ транзитира кроз Белорусију, преко Пољске и повезује се са немачким тржиштем. Ипак, ово је касније отворило нови проблем у односима Русије и Бе-

² Више аутора је писало о преференцијалним ценама гаса као инструменту руских власти да „награде“ државе са којима су односи ишли узлазном путањом. Према тим изворима, поред гаса руска страна је користила и друге енергенте са истом сврхом. Више о коришћењу енергената као дела стратегије „штапа и шаргарепе“ у: Newnham, Randall (2011): “Oil, carrots, and sticks: Russia’s energy resources as a foreign policy tool“, *Journal of Eurasian Studies*, Volume 2, Issue 2, 134-143.

лорусије као транзитне земље, која се нашла у сличној позицији као Украјина. У раду се нећемо детаљније бавити споровима који су настали у односима руске и белоруске стране, већ само оним споровима који су укључивали украјинску страну.

Диверзификација је постала императив у креирању гасне политике Гаспрома, при чему се тежило изградњи гасовода који би директно повезивали руске изворе гаса са потрошачима, без посредовања транзитних земаља. Напетости у односима Гаспрома и Нафтогаса су се интензивирале почетком овог века, нарочито када је дошло до великог повећања украјинског дуга. Томе треба додати и политичка превирања у овој земљи, до којих је дошло 2004. године током обојене, Наранцасте револуције. Руска страна је инсистирала на исплати преосталих дуговања од стране Нафтогаса, и то када је на власти у Украјини била политичка опција која је заговарала ближе односе са западним земљама. У односу са Русима, украјинска страна је имала снажну преговарачку позицију која је произилазила из њеног положаја као транзитне земље, кроз коју је пролазило око 80% руског гаса, који се извозио за европске купце (Balmaceda, 2013: 94).

Прва озбиљнија криза у односима Гаспрома и Нафтогаса је била крајем 2005, и почетком 2006. године. Њој су претходила многа нерешена питања и немогућност постизања споразума између две компаније. Криза се поклопила са периодом када је дошло до повећања цене нафте, самим тим и гаса на светском тржишту. Гаспром је захтевао од друге стране да прихвати или повећање продајне цене гаса, или да украјинска страна омогући стицање власништва руске компаније над делом транспортног система (Stern, 2006: 6). Украјински преговарачи су били спремни да прихвате повећање цене гаса, односно прелазак на тржишне цене, под условом да до повећања дође постепено. Како стране нису могле да постигну споразум, дошло је до прекида у испоруци руског гаса Украјини на три дана, у јануару 2006. године. Иако је руска страна тврдила да није прекинула испоруку гаса европским потрошачима, последице кризе је осетио већи број земаља у Европи. Објашњење овог догађаја је да су Украјинци након смањења испоруке руског гаса, преузели део гаса који је био намењен потрошачима у Европи, због чега је дошло до мањег дотока гаса у ове државе него што је било уговорено (Stern, 2006: 8-9). Након три дана је потписан споразум са роком од пет година, који је регулисао даље снабдевање гасом.

Након кризе из 2006. године, ништа није указивало да би се споразум постигнут између две стране могао одржати. Поврх свега, на међународном плану долази до Светске економске кризе, која је започела у САД, да би се убрзо проширила на читаву планету. Криза у односима руске и украјинске стране је кулминирала у јануару 2009. године. За разлику од кризе из 2006. године, ова је била знатно дужа и оставила много озбиљније последице. Пре избијање саме кризе у 2009. години, већ је дошло до смањених испорука руског гаса у марту 2008. године, када две стране нису могле да постигну споразум о условима даљег снабдевања гасом. Ово је, заправо, била увертира за оно што ће се десити крајем 2008. и почетком 2009. године. Након поновљених и

неуспешних преговора који су вођени до краја децембра 2008. године, Гаспром је обуставио испоруку гаса Украјини 1. јануара 2009. године, док су испоруке европским потрошачима прекинуте 7. јануара (Pirani, Stern, Yafimava, 2009: 19).

Епилог гасне кризе из 2009. године уследио је 19. јануара када је дошло до договора на политичком нивоу између Русије и Украјине, и када су потписани споразуми о испоруци и транзиту гаса између Гаспрома и Нафтогаса, на период од 10 година. Овим је окончан спор између Гаспрома и Нафтогаса, и дошло је до обнављања испоруке руског гаса Украјини и европским купцима. Европа је након овог спора почела интензивно да се бави питањем сигурног снабдевања, као и процесом диверзификације извора и путева (рута) снабдевања гасом.

Споразум који је опстао десет година (2009-2019)

Период који је уследио након потписивања споразума о испоруци и транзиту руског гаса са украјинском страном 2009. године, обележен је новим изазовима који су ставили на пробу потписане споразуме и преузете обавезе. Унутар Украјине и даље су постојале политичке опције које нису биле задовољне постигнутим споразумом са руском страном, односно постигнутом ценом гаса.

Једна од последица услова који су постигнути споразумом о испоруци руског гаса Украјини, било је и покретање поступка против бивше премијерке Јулије Тимошенко (Юлія Володимирівна Тимошенко) због злоупотребе положаја, и то када је постигнут договор и потписан споразум о испоруци гаса са руском компанијом Гаспром (Политика, 2011). Поједини украјински политичари, међу којима је био и некадашњи председник Украјине Виктор Јушченко (Віктор Ющенко), били су незадовољни условима споразума постигнутог са Гаспромом, нарочито по питању цене гаса који се испоручивао Украјини. Тимошенко је у октобру 2011. године осуђена на 7 година затвора због злоупотребе положаја, и била је у обавези да исплати одштету у износу од 200 милиона долара компанији Нафтогас. Хапшење бивше премијерке Украјине је наишло на оштре критике како из Европске уније, тако и из Русије. Случај се нашао и пред Европским судом за људска права, који је у одлуци 2013. године истакао да је затварање Јулије Тимошенко незаконито, односно да је дошло до повреде члана 5. и члана 18. Европске конвенције о људским правима.³

Иако су Европска унија и Сједињене Америчке Државе подржавале пут евроатлантских интеграција Украјине, нису мањкале критике на рачун ове државе када је реч о третману Јулије Тимошенко у затвору. Колики је значај тог случаја сведочи и чињеница да је у питање било доведено и потписивање Споразума о придруживању Украјине са Европском унијом (dw.com, 2013).

³ Видети пресуду Европског суда за људска права: Case of Tymoshenko v. Ukraine, App. no. 49872/11, ECoHR.

Ипак, Украјина је након потписаних споразума са Русијом 2009. године започела ближу сарадњу са Европском унијом у области енергетике. Протокол о приступању Украјине Енергетској заједници (*Energy Community*) је потписан у септембру 2010. године, чиме се ова држава придружила другим земљама југоисточне Европе које су прихватиле преузимање тековина Уније у области енергетике (ec.europa.eu, 2010).⁴

Највећа промена у односима Украјине и Русије се десила крајем 2013, и почетком 2014. године. Након првобитних протеста унутар Украјине против режима председника Виктора Јануковича (Віктор Фёдорович Янукович), дошло је до прерастања протеста у отворени сукоб оних који су сматрали да Украјина треба да се окрене Европској унији и НАТО, наспрам оних који су заговарали ближе односе са Русијом. Како су сукоби добијали на интензитету, постојала је релативна опасност да би постојећи енергетски споразуми из 2009. године могли да буду доведени у питање након заоштравања односа две државе. Украјина је тражила начин да обезбеди диверзификацију рута којим би се снабдевала гасом, с обзиром на то да је главни правац снабдевања био из Русије. Чланице Европске уније су биле забринуте за судбину споразума о транзиту гаса, чија је реализација била неизвесна услед погоршаних односа Русије и Украјине, као транзитне земље. Дуговања украјинске стране за гас, која су била присутна од почетка трговинских односа две земље током деведесетих година XX века, била су актуелна и даље. До поновног прекида испоруке гаса Украјини долази у јуну 2014. године, након неуспелих преговора између две стране о цени гаса и дуговању за испоручени гас (Walker, 2014). Испоруке европским купцима су се одвијале без прекида. Европска унија је настојала да осигура испоруке руског гаса, и иницирала наставак преговора руске и украјинске стране. Тако је у октобру 2014. године, након пар неуспелих покушаја, дошло до споразума између Русије, Украјине и Европске уније, о измирењу преосталих дуговања украјинске стране, као и наставак неометане испоруке гаса кроз територију Украјине (Macdonald, Blenkinsop, 2014). Упоредо са настојањима да се постигне споразум, све три стране су радиле на пољу диверзификације – извора и(ли) рута снабдевања, у случају Европске уније и Украјине, односно деврзификације рута и тржишта на коме може да пласира своју робу, у случају Русије.

Од 2015. године се не одвија увоз руског гаса у Украјину, али је настављен транзит руског гаса кроз украјинску територију за европске потрошаче (Pirani, 2018: 3). У међувремену су изграђени интерконектори са могућношћу протока гаса у супротном смеру (енг. *reverse-flow*) суседа на западу и Украјине. Украјина је почела да увози гас од суседа, пре свега из Словачке, Пољске и

⁴ Енергетска заједница је међународна организација настала на основу Уговора о оснивању Енергетске заједнице између Европске уније и држава југоисточне Европе, касније и појединих држава источне Европе. Уговор је потписан у Атини, у октобру 2005. године, а ступио је на снагу након поступка ратификације у земљама потписницама. Циљ Енергетске заједнице јесте успостављање заједничког енергетског тржишта, односно проширење домена примене правних тековина Уније у области енергетике. Уговор о оснивању Енергетске заједнице доступан на: Treaty establishing Energy Community <https://energy-community.org/legal/treaty.html>.

Мађарске (Ваграмов, Marusyk, 2019: 9-12). У суштини, Украјина је и даље увозила руски гас који није долазио непосредно из Русије, већ из оних европских земаља које су такође увозиле руски гас. Украјина је била много одлучнија да настави транзит руског гаса кроз своју територију, иако се сукоб у источног делу земље распламсао. Та одлука је и разумна, узимајући у обзир да се велики део државног буџета Украјине пунио захваљујући приходима од транзитних тарифа, и то у износу од 2 до 3 милијарде долара на годишњем нивоу – што је око 2,5-3% БДП-а Украјине (Kuczyński, 2018: 4).

Када је реч о Европској унији и њеним чланицама, оне су радиле на диверзификацији извора и рута снабдевања гасом. Један од приоритета је било успостављање нових извора снабдевања, попут гаса који би долазио из Азербејџана и земаља централне Азије. Истовремено, поједине чланице Уније су се укључиле у пројекте изградње гасовода којим би допремали руски гас новом рутом. Прва линија гасовода Северни ток 1 (*Nord Stream 1*), пуштена је 2011. у рад, чиме је Русија директно снабдевала Немачку без посредовања транзитних земаља. Такође, у плану је био и пројекат Јужни ток (*South Stream*) од кога се одустало, али је убрзо алтернатива пронађена у новом гасоводу Турски ток (*TurkStream*). Након успешно окончаног пројекта Северни ток 1, Немачка и Русија су договориле и изградњу гасовода Северни ток 2 (*Nord Stream 2*). Један од планова Европске уније, јесте и повезивање на Трансанадолијски гасовод (*TANAP - Trans-Anatolian gas pipeline*) путем Трансјадранског гасовода (*TAP - Trans Adriatic Pipeline*), којим би се допремао гас из Азербејџана. Због нових пројеката и гасовода, постало је јасно да Украјина више неће имати монополску позицију када је реч о транзиту руског гаса према европском тржишту. Како велики број ових пројеката још није пуштен у рад, од кључне важности је било одржати односе између компанија Нафтогас и Гаспром, како би се обезбедило несметано снабдевање купаца на западу. Ови односи су додатно били оптерећени тужбом коју је Нафтогас поднео против Гаспрома пред Арбитражним институтом при Привредној комори у Стокхолму (*SCC - Stockholm Chamber of Commerce*), као и противтужбом Гаспрома.

Нафтогас је поднео захтев Арбитражном институту у априлу 2014. године, и као главни разлог истакао да је платио руски гас по много вишој цени него што је то било оправдано, као и да руска компанија није испунила обавезу транзита минималне количине гаса кроз гасовод у Украјини, како је то било предвиђено Споразумом о транзиту из 2009. године. Руска компанија је као главне захтеве истакла неиспуњавање обавезе Нафтогаса да преузме договорену количину гаса, односно да плати пуну цену гаса. Због сложености питања које су стране покренуле пред арбитражом, арбитражно веће је одлучило да се воде два поступка – један, који би се односио на Споразум о испоруци гаса из 2009. године и други поступак, који се односи на Споразум о транзиту из исте године. О значају и сложености саме арбитраже сведочи податак да су укупни захтеви, које су странке потраживале једна од друге, износили близу 125 милијарди америчких долара (Gernandt & Danielsson, 2018).

Арбитражни трибунал је најпре донео прелиминарну одлуку (*Separate Award*) у мају 2017. године, и то у поступку који се односио на Споразум о

испоруци гаса између Гаспрома и Нафтогаса. У овој одлуци, арбитражи су прихватили наводе Нафтогаса да је потребно ревидирати индексацију цена (*price indexation*), због које је украјинска компанија навела да је преплатила цену гаса руској страни.⁵ На тај начин прихваћено је напуштање цене гаса која је везана за цену нафте (*oil indexation*), и за цену гаса је узет однос цена које су се кретале на немачкој берзи гаса *NetConnect Germany* у релевантном периоду. Арбитражно веће није прихватило у потпуности захтев Нафтогаса за напуштањем клаузуле „узми или плати“ (*take-or-pay clause*) у споразуму, али је прихватило измену минималне количине гаса коју је Нафтогас био у обавези да преузме у складу са овом клаузулом. Веће је прихватило захтев да се прогласи ништавом одредишна, односно дестинациона клаузула (*destination clause*) из споразума (Puchynaand, Timofeeva, 2019). У овој арбитражној одлуци се није одлучивало о монетарним потраживањима страна, што је остављено за коначну арбитражну одлуку (*Final Award*) у случају који се односио на Споразум о испоруци гаса. Коначна одлука у овом спору је објављена у децембру 2017. године, у којој су арбитражи одредили да је Нафтогас дужан да исплати дуговања Гаспрому за непреузете количине гаса у претходном периоду, као и да плати пенале за сваки дан због пропуста (Puchynaand, Timofeeva, 2019). Ипак, ово није био крај саге која се одвијала између Гаспрома и Нафтогаса, јер се очекивала и арбитражна одлука у спору који је проистекао из Споразума о транзиту између две стране.

Одлука о транзиту (*Transit Award*) објављена је у фебруару 2018. године. Најважнији аспект ове одлуке се огледа у неиспуњавању обавезе минималног транзита гаса кроз Украјину од стране Гаспрома, и које према одредби Споразума о транзиту износи минимум 110 милијарди кубних метара (bcm) гаса годишње (Eyl-Mazzega, 2018: 2). Претходно је Гаспром захтевао ревизију минималне количине гаса која ће транзитирати кроз Украјину, јер је у међувремену у рад пуштен гасовод Северни ток са значајним капацитетом. Арбитражи нису уважили овај захтев и истакли су да је Гаспром у обавези да Нафтогасу исплати 4,56 милијарде америчких долара (Eyl-Mazzega, 2018: 2). Крајње потраживање Нафтогаса од Гаспрома је износило преко 2,5 милијарде долара, и до тог износа се дошло срањивањем међусобних дуговања из обе арбитражне одлуке.

Иако су окончани поступци пред арбитражом, то није допринело побољшању односа и разумевању међу Гаспромом и Нафтогасом. Напротив, чини се да су односи међу компанијама додатно нарушени објављивањем арбитражних одлука. Уколико се узме у обзир финансијска добит коју је арбитража донела украјинској страни, може се разумети задовољство компаније Нафтогас оваквим исходом, упркос томе што нису прихваћени сви захтеви и наводи ове стране у поступку. Са друге стране, руска страна није крила незадовољство оваквим исходом, што се може уочити и у изјавама појединих представника

⁵ Видети: para. 3743 Separate Award SCC Arbitration no. V2014/078/080. Арбитражна одлука је објављена на званичној интернет страници компаније Нафтогас: <http://www.naftogaz.com/files/media/Separate-Award-redacted.pdf>. Поједини делови објављене одлуке на интернет страници су заштићени.

компаније, који су критиковали „двостуке стандарде и асиметричност“ који су примењени у одлучивању (Pirani, 2018: 6). Гаспром је поднео и жалбе против арбитражних одлука Апелационом суду у Шведској (*Svea Court of Appeal*), који је у новембру 2019. године донео одлуку, у којој је подржао прелиминарну одлуку (*Separate Award*) арбитражног већа из маја 2017. године (Sveriges Domstolar, 2019).

За разлику од Гаспрома, Нафтогас је радо прихватио арбитражне одлуке. Како Гаспром није одмах исплатио износ Нафтогасу који је додељен на основу арбитражне одлуке, украјинска компанија је започела поступке извршења ове одлуке пред судовима оних земаља у којима руска компанија поседује имовину. Реч је о имовини коју Гаспром поседује у Швајцарској, Уједињеном Краљевству и Холандији (Puchynaand, Timofeeva, 2019). То је додатно оптеретило односе две компаније, али и поставило питање да ли ће постојећи споразуми остати на снази до краја рока који је предвиђен, као и да ли ће се закључити нови након 2019. године.

Гасни (не)споразум се наставља и после 2019?

Након арбитраже у Стокхолму, односи између Нафтогаса и Гаспрома који су већ били лоши, додатно су погоршани. Ово можемо да уочимо на примеру реторике која је била пристуна након што су одлуке донете. Појавила су се два проблема која су могла да доведу до погоршања енергетске ситуације. Један се односио на упитност примене постојећих споразума, нарочито оног о транзиту. Други проблем се односио на период након истека важећих споразума, који су закључени на период од 10 година, односно до 31.12.2019. године. Тај проблем је могао да доведе до *déjà vu* ситуације, када је услед изостанка споразума дошло до прекида у испоруци и транзиту руског гаса. Европска унија и њене чланице су се укључиле у преговоре између руске и украјинске стране, као што су то чиниле и у претходном периоду. Циљ активности ЕУ је био да се постигне споразум између Гаспрома и Нафтогаса, како би се и даље несметано одвијале испоруке руског гаса преко територије Украјине.

У години када су истицали споразуми о испоруци и транзиту гаса између Гаспрома и Нафтогаса, постојала је стрепња међу појединим актерима када је реч о будућности испоруке гаса из Русије. Русија је настојала што пре да заврши пројекте Северни ток 2 и Турски ток, како би се обезбедило снабдевање европских потрошача из више праваца. Јавио се велики број противника нових руских пројеката како унутар Уније, тако и међу земљама изван Уније. Унутар Европске уније, највећи противници два руска пројекта су Пољска, и у великој мери Балтичке земље. Поједини противници пројекта Северни ток 2 у Пољској су окарактерисали сарадњу Немачке и Русије на пројекту као нови пакт Рибентроп-Молотов (Istrate, 2019). Изван Европске уније, највећи противник пројекта су Сједињене Америчке Државе, које су крајем прошле године усвојиле акт којим се омогућава наметања санкција свим компанијама које раде на пројекту, укључујући и бројне европске компаније (Baltic New Network, 2019). Ко-

начно, сама Украјина не гледа благонаклоно на нови пројекат Русије и Немачке, али и на друге руске пројекте који заобилазе украјинску територију. То је и очекивано с обзиром на то да се велики део украјинског државног буџета пуни приходима од транзитних такси. За разлику од претходно поменутих земаља, поједине западноевропске земље, попут Немачке, Француске, Холандије и других, снажно подржавају пројекат због потреба привреде и опадајуће производње гаса у самој Унији. Треба напоменути да су европске земље годинама уназад тражиле начин да обезбеде гас из Азербејџана и централноазијских земаља. Након неуспеха у погледу пројекта Набуко, који је постепено напуштен, у међувремену се нашла алтернатива у пројекту Трансјадранског гасовода. Овај гасовод треба да допрема гас из Азербејџана, тако што ће се повезати на већ постојећи Трансанадолијски гасовод, преко територије Турске.

Када је реч о позицији руске стране, Гаспром је настојао да што пре успешно оконча започете пројекте. Ипак, због бројних препрека током реализације ових пројеката, постало је упитно да ли ће започети пројекти бити довршени до 2019. године. Гаспром је истакао спремност да закључи нови споразум са украјинском страном, под условом да се драстично смањи капацитет транзита гаса кроз Украјину и да Нафтогас одустане од потраживања на основу арбитражне одлуке. Представници руске и украјинске компаније су се састајали у пар наврата у седишту Европске комисије у Бриселу, како би постигле коначан договор. Иако је било одређених помака у преговорима, две стране нису успеле да се усагласе све до децембра 2019. године. Претходно су многи предвиђали да постоји реална опасност од прекида испоруке руског гаса преко Украјине, и то је нагнало велики број европских земаља да попуни складишта гаса до максималног нивоа. За разлику од 2009. године, већина европских држава су сада било спремније за могућу гасну кризу. Од последње гасне кризе из 2009. године, радило се на изградњи нових или проширењу постојећих капацитета за пријем течног природног гаса (*LNG*), реализацији интерконектора између већег броја чланица Уније, као и на проширењу капацитета за складиштење гаса. Европа је сада била спремнија да реагује на кризу него што је то био случај 2009. године. Ипак, одређени број чланица на истоку је и даље био изложен већем ризику и значајним последицама од могућег прекида у испоруци гаса. Рађене су и студије у којима су разматране различите ситуације и рањивост европских земаља у случају да се обуставе испоруке гаса кроз Украјину. Студија је показала да је Бугарска једна од најугроженијих држава, уколико би дошло до прекида у снабдевању гасом, док су друге балканске земље, попут Србије, Босне и Херцеговине, Северне Македоније, у нешто бољој позицији јер могу да се ослоне у одређеном периоду на гас из складишта суседних земаља (Mitrova, Pirani, Sharples, 2019: 14-15). Један од закључака те студије јесте да би европске државе могле да одоле прекиду испоруке гаса на краћи рок, док би последице биле много озбиљније уколико се прекине испорука на пар месеци.

До децембра 2019. године је постојала неизвесност у погледу новог споразума између Гаспрома и Нафтогаса. Стране заинтересоване за нови споразум су имали различите интересе и приоритете током преговора. Руска страна је

желела да оствари дугогодишњи циљ смањивања зависности од украјинског транзитног правца за извоз свог гаса према европским купцима. Као део те стратегије, Гаспром се ослањао на већ изграђене гасоводе који заобилазе територију Украјине, али и на гасоводе чији се завршетак радова очекивао крајем 2019, и почетком 2020. године. Ипак, чак и оптимистични сценарији у погледу завршетка започетих пројеката су подразумевали да ће бити неопходан транзит гаса кроз украјински гасоводни систем у минималним количинама. Немачка канцеларка Меркел (Angela Merkel) је у пар наврата током састанка са руским и украјинским званичницима истицала да ће напредак у пројекту Северни ток 2 зависити од појашњења позиције Украјине као транзитне земље у наредном периоду, те уверила представнике Украјине да ће инсистирати да се настави транзит гаса кроз ту земљу (Reuters, 2018). Такође, и представници Европске уније који су били заинтересовани за даље преговоре руске и украјинске стране, заговарали су наставак транзита руског гаса кроз Украјину. Када је реч о Нафтогасу, циљ компаније је био да се настави транзит руског гаса који би доносио значајне приходе овој земљи, што је било од великог значаја како би гасно-транспортни систем остао оперативан и чиме би се омогућала улагања у његово одржавање. Инвестиције у гасну инфраструктуру су преко потребне овој земљи, јер је највећи део постојећих енергетских постројења наслеђен из совјетског периода. Већи број сусрета међу представницима Гаспрома и Нафтогаса је одржан без успешног исхода, али је била приметна спремност руске стране да под одређених условима настави транзит гаса и након 2019. године, што је истакао и руски председник (Vorozhko, 2019).

Постизању споразума између Гаспрома и Нафтогаса крајем децембра, претходио је политички договор између лидера две земље. Руски председник Путин (Владимир Владимирович Путин) и украјински председник Зеленски (Володимир Олександрович Зеленський) су крајем новембра одржали телефонски разговор, а почетком децембра су имали састанак заједно са лидерима Немачке и Француске. На политичком нивоу је потписан оквирни споразум 20. децембра 2019. године. Овим политичким договором је трасиран пут да се постигне споразум између компанија две земље о наставку транзита руског гаса кроз Украјину. Гаспром је начинио значајан искорак када је исплатио Нафтогасу скоро 3 милијарде долара, суму која је додељена Нафтогасу на основу арбитражне одлуке са пеналима, а коју је Гаспром претходно одбијао да исплати (Зубкова, 2019).

Најзад, Гаспром и Нафтогас су потписали споразум о транзиту 30. децембра 2019. године. Споразум о интерконекцији је потписан између Гаспрома и оператора украјинског преносног система (GTSOU – *Gas Transmission System Operator of Ukraine*), а споразум је закључен и између Нафтогаса и GTSOU. Украјина је као чланица Енергетске заједнице, била у обавези да усвоји и имплементира одредбе у подручју енергетике, које би биле у складу са обавезама које проистичу из Уговора о оснивању енергетске заједнице. Једна од главних обавеза јесте раздвајање (*unbundling*) делатности преноса и дистрибуције гаса од делатности производње и снабдевања гасом. Украјинска страна је објавила да је 1. јануара извршено раздвајање унутар компаније Нафтогас, тако да је

делатност транспорта гаса прешла на оператора транспортног система Украјине (GTSOU). Према новом споразуму, који је закључен на период од 5 година, смањен је минимални капацитет коју ће руска страна користити за транзит гаса кроз украјинску територију – и он износи 65 милијарди кубних метара гаса у 2020. години, односно 40 милијарди кубних метара у раздобљу 2021-24. (Pirani, Sharples, 2020: 5). Овим је окончана неизвесност која је претходила договору две стране, и гасни споразум је настављен, бар када је реч о транзиту руског гаса према европским потрошачима.

Закључак

Украјина је прва транзитна земља кроз коју је протекао гас из бившег Совјетског Савеза, најпре према комунистичким државама у Источном блоку, потом и према западном – капиталистичком свету. Тада је Украјина била део шире совјетске државе, тако да нису постојале баријере у виду државних граница и посебних енергетских система. Распадом СССР-а Украјина, као и остале совјетске републике, постаје независна и омеђена границама од осталих држава на постсовјетском подручју. Већ деведесетих година, Украјина је постала незаобилазна држава за транзит гаса према европским земљама. То је период и када почиње спор између руске компаније Гаспром и украјинске компаније Нафтогас због нагомиланог дуга украјинске стране, која је нарочито била погођена лошом економском ситуацијом у процесу транзиције. Гаспром је увелико радио на развоју пројеката и гасовода који не би пролазили кроз украјинску територију ради снабдевања Европе гасом. Један од првих таквих гасовода је био Јамал-Европа, који пролази кроз територију Белорусије, Пољске, и даље до Немачке. Русија је изградила и гасовод до Турске, који пролази кроз воде Црног мора. Руска компанија је због нагомиланих дугова окарактерисала Белорусију и Украјину као непоуздане партнере за транзит руског гаса. Као последица тога, дошло је у пар наврата до смањивања количине гаса или потпуне обуставе. Гасне кризе које су проузроковане лошим односима Гаспрома и Нафтогаса, довеле су до прекида у испоруци руског гаса према појединим купцима 2006, и нарочито 2009. године. Потоња година је била прекретница у поимању стабилне и сигурне испоруке руског гаса, што је довело до новог приступа Европске уније и њених чланица питању енергетске безбедности и стратегије диверзификације извора снабдевања.

Исте године је дошло до потписивања споразума о транзиту и испоруци руског гаса између Гаспрома и Нафтогаса, и то на период од десет година. Ово раздобље од потписивања споразума 2009. године до његовог истека 2019. године, обележено је многим изазовима у односима две компаније, али и две државе. Неки од значајанијих догађаја који су представљали тест за потписане споразуме, били су хапшење бивше украјинске премијерке Тимошенко због злоупотребе положаја током склапања споразума са руском страном, избијање протеста и сукоба у Украјини, престанак директног увоза гаса из Русије у Украјину, покретање спорова између Нафтогаса и Гаспрома пред бројним арбитражним и судским органима.

Постојала је бојазан, нарочито међу европским земљама, да ће се поновити прекид испоруке руског гаса након истека постојећег споразума 31.12. 2019. године. Неизвесност у погледу пролонгираног гасног (не)споразума је окончана потписивањем новог споразума о транзиту 30. децембра 2019. године. Ипак, постојање гасне саге између Гаспрома и Нафтогаса се не чини окончаном упркос потписаном споразуму. Већи број нових пројеката и гасовода, који треба да снабдевају европске потрошаче, реализовано је или је у крајњој фази реализације, што ће, заједно са европском потражњом за гасом, имати значај по будућност Украјине као транзитне државе.

Литература:

1. Đukić, Srećko (2011): *Ruski gas u Evropi: Od detanta do Južnog toka*, Službeni glasnik, Beograd.
2. Balmaceda, Margarita (2013): *The politics of energy dependency. Ukraine, Belarus, and Lithuania between domestic oligarchs and Russian pressure*, University of Toronto Press, Toronto.
3. Bayramov, Agha, Marusyk Yaroslava (2019): “Ukraine’s unfinished natural gas and electricity reforms: one step forward, two steps back”, *Eurasian Geography and Economics*: 1-24.
4. Eyl-Mazzega, Marc-Antoine (2018): “The Gazprom-Naftogaz Stockholm Arbitration Awards: Time for Settlements and Responsible Behaviour”, *Edito Energie*, Ifri: 1-7.
5. Gustafson, Thane (2020): *The Bridge Natural Gas in a Redivided Europe*, Harvard University Press.
6. Högselius, Per (2013): *Red Gas: Russia and the Origins of European Energy Dependence*, Palgrave Macmillan Transnational History Series, Hampshire.
7. Kravchuk, Robert (2002): *Ukrainian Political Economy: The First Ten Years*, Palgrave Macmillan, New York.
8. Kuczyński, Grzegorz (2018): *Ukraine–Nord Stream 2: Struggle Over Gas Transit*, Warsaw Institute, Special Report 30.12.2018.
9. Lee, Jae-Seung, Connolly Daniel (2016): “Pipeline Politics between Europe and Russia: A Historical Review from the Cold War to the Post-Cold War”, *The Korean Journal of International Studies* Vol.14, No.1, 105-129.
10. Mitrova, Tatiana, Pirani Simon, Sharples Jack (2019): Russia-Ukraine gas transit talks: risks for all sides, *Energy Insight*: 60.
11. Newnham, Randall (2011): “Oil, carrots, and sticks: Russia’s energy resources as a foreign policy tool”, *Journal of Eurasian Studies*, Volume 2, Issue 2, 134-143.
12. Pirani, Simon, Stern Jonathan, Yafimava Katja (2009): The Russo-Ukrainian gas dispute of January 2009: a comprehensive assessment, *The Oxford Institute for Energy Studies*, NG 27.
13. Pirani, Simon (2018): After the Gazprom-Naftogaz arbitration: commerce still entangled in politics, *Oxford Energy Insight*: 31.
14. Pirani, Simon (2018): Russian gas transit through Ukraine after 2019: the options, *Oxford Energy Insight*: 41.
15. Pirani, Simon, Sharples Jack (2020): The Russia-Ukraine gas transit deal: opening a new chapter, *Energy Insight*: 64.

16. Stern, Jonathan (2006): The Russian-Ukrainian gas crisis of January 2006, *The Oxford Institute for Energy Studies*.
17. Vaguet, Yvette (2013): "Oil and Gas towns in Western Siberia: past, present and future challenges", *Nordregio*, WP 6:218, pp. 125-132.
18. Yafimava, Katja (2015): Evolution of gas pipeline regulation in Russia: Third party access, capacity allocation and transportation tariffs, *The Oxford Institute for Energy Studies*, NG 95.

Документа:

1. Treaty establishing Energy Community (доступно на: <https://energy-community.org/legal/treaty.html>).

Судске и арбитражне одлуке:

1. Case of Tymoshenko v. Ukraine, App. no. 49872/11, ECoHR (доступно на: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22fulltext%22:%5B%22tymoshenko%22%2C%22documentcollectionid%22:%5B%22GRANDCHAMBER%22%2C%22CHAMBER%22%2C%22itemid%22:%5B%22001-119382%22%5D%7D>).
2. Final Award SCC Arbitration no. V2014/129 (доступно на: http://www.naftogaz.com/files/media/Transit%20Award_Redacted.pdf).
3. Final Award SCC Arbitration no. V2014/078/080 (доступно на: <http://www.naftogaz.com/files/media/Final%20Award%20Redacted.pdf>).
4. Separate Award SCC Arbitration no. V2014/078/080 (доступно на: <http://www.naftogaz.com/files/media/Separate-Award-redacted.pdf>).

Интернет извори:

1. Зубкова, Даша (2019): "Payment Of USD 2.9 Billion To Naftogaz By Gazprom Great Victory For Ukraine – Zelensky", *Ukrainian News*, 27.12.2019. <https://ukranews.com/en/news/674827-payment-of-usd-2-9-billion-to-naftogaz-by-gazprom-great-victory-for-ukraine-zelensky>
2. „Тимошенковој седам година затвора“ (2011): РТС, 11. 10. 2011. <https://www.rts.rs/page/stories/ci/story/2/Свет/970518/Тимошенковој+седам+година+затвора.html>
3. „Uhapšena Julija Timošenko“ (2011): *Politika*, 5.8.2011. <http://www.politika.rs/scc/clanak/186761/Uhapsena-Julija-Timosenko>
4. "Arbitral award in a dispute regarding supply of natural gas remains unchanged" (2019): *Sveriges Domstolar*, 27.11.2019. <https://www.domstol.se/nyheter/2019/11/arbitral-award-in-a-dispute-regarding-supply-of-natural-gas-remains-unchanged/>
5. "Commission welcomes Ukraine in Energy Community" (2010): European Commission, 24.9.2010. https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/IP_10_1173
6. Gazprom Export (2020) <http://www.gazpromexport.ru/en/projects/transportation/>
7. Gončarenko, Roman (2013): „Male šanse za sporazum Ukrajine i EU“ *Deutsche Welle* 18.11.2013. <https://www.dw.com/sr/male-%C5%A1anse-za-sporazum-ukrajine-i-eu/a-17234010>
8. Istrate, Dominik (2019): "Polish minister compares Nord Stream 2 with Molotov-Ribbentrop Pact, Emerging Europe", 29.8.2019. <https://emerging-europe.com/news/polish-minister-compares-nord-stream-2-with-molotov-ribbentrop-pact/>

9. Macdonald, Alastair, Blenkinsop Philip (2014): “Ukraine, Russia, EU agree to natural gas supply deal”, Reuters, 30.10.2014. <https://www.reuters.com/article/us-ukraine-crisis-gas/ukraine-russia-eu-agree-to-natural-gas-supply-deal-idUSKBN0II0XQ20141030>
10. “Merkel says Nord Stream 2 not possible without clarity for Ukraine” (2018): Reuters, 10.4.2018. <https://www.reuters.com/article/us-germany-ukraine/merkel-says-nord-stream-2-not-possible-without-clarity-for-ukraine-idUSKBN1HH1KW>
11. “Naftogaz wins in world's biggest arbitration ever” (2018): Gernandt & Danielsson, 2.3.2018. <https://www.gda.se/en/news/naftogaz-wins-in-worlds-biggest-arbitration-ever/>
12. OMV Group (2018) 50 years of reliable supplies of Russian gas to Austria <https://www.omv.com/en/news/50-years-of-reliable-supplies-of-Russian-gas-to-Austria>
13. Puchynaand, Mariia, Timofeeva Veronika (2019): “Naftogaz v Gazprom: the legal battle of Stockholm”, Arbitration Journal, 30. 1. 2019. <https://journal.arbitration.ru/analytics/naftogaz-v-gazprom-the-legal-battle-of-stockholm-/>
14. “U.S. Congress adopts sanctions against Nord Stream 2-linked firms” (2019): Baltic News Network, 18.12.2019. <https://bnn-news.com/u-s-congress-adopts-sanctions-against-nord-stream-2-linked-firms-208573>
15. Vorozhko, Tatiana (2019): “Naftogaz Chief: Ukraine Can Still Supply Gas to Europe in Early 2020 Without Russia Deal”, VoA, 21.9.2019 <https://www.voanews.com/europe/naftogaz-chief-ukraine-can-still-supply-gas-europe-early-2020-without-russia-deal>
16. Walker, Shaun (2014): “Russia cuts off gas supply to Ukraine after talks collapse”, The Guardian, 16.6.2014. <https://www.theguardian.com/world/2014/jun/16/russia-cuts-off-gas-supply-ukraine>

CONTINUED GAS (DIS)AGREEMENT? GAZPROM, NAFTOGAZ AND TRANSIT OF RUSSIAN GAS TO EUROPE AFTER 2019

Summary: Worsened relations between Gazprom and Naftogaz have questioned the future gas transit to European consumers following the expiration of gas supply and transit agreement in 2019. In this paper we are analyzing the relations of the two companies since the establishment of independent countries in the post-Soviet area, and we provide brief historical overview of Ukraine's positioning as a gas transit land in the Soviet period. Significant events are elaborated which defined the relations between the two companies, especially since the gas crisis in 2006 and 2009. Following the conclusion of agreements between Gazprom and Naftogaz in 2009, there were still many challenges that call into question sustainability of the agreement between the parties. In addition, a significant role belonged to the European Union and its Member States, which were receiving large quantities of gas through the territory of Ukraine. There was a suspicion among actors that new gas (dis)agreement could occur between Gazprom and Naftogaz. The breakthrough in the negotiations was only made at the end of 2019, so the gas agreement between the parties continues, but Ukraine's position as a gas transit country in the future remains questionable.

Key words: Gazprom, Naftogaz, Russia, Ukraine, gas transit, European consumers

